

Бүгү чурттарның пролетарийлефи, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 258 (10855)

1978 чылдың ноябрь 8, среда

1925 чылда үздүк белгилеткен Ортоа 2 еоп.

ПАРТИЯ БОЛГАШ ЧОННУҢ УЛУГ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичи чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп сактышыннарын Совет Эвилелиниң база даштыкы чурттарның миллион-миллион кижилери улуг сонугураг-биле танылып номчаз. Ол номнарның ханы идея-политиктиг утказын беди-биле үнелештирип, номчуучулар бодунуң сактышыннарын уламчылаарын, чурттуң төгүзүлө аске-даа чугула балуушкуннарын дугайын бижирин Л. И. Брежневке куззэн.

Л. И. Брежневтиң «Нур чер» деп чаа сактышынны совет улустуң улуг тиллелелинге турсаактаанган. ССРЗ-ниң чогаалчылар эвилелиниң «Новый мир» журналының ноябрьда үнгөн дугаарында ол сактышын парлаттыган.

Нур чери шингээп алганы төгүзүлүг ужура-дуялыг керем. Чугаа болза чүгө республиканың тараа ажыра-агынын надуериниң дугайында эвес, а ССРЗ-ниң бүтүгү масштабыга тараа айтырын чаашикенин шайт-пирларын дугайында бооп турган. Совет кижилер-ниң бедиң мөзү-шыннын, Төрзүн чуртууга бердинге-нин кур чериң төгүзү бугу делегейге база катап көргүскен.

Чус-чус муң коммунистерниң, кур-чержилерниң маа-дырлыг куш-ажылынын дугайын номда чугаалал тур-рар. Бо сактышынны политиктиг литературамың ном үндүрөр чери тускай ном кылдыр парлаан.

(СЗТА).

ЛЕНИНЧИ УГДАНЫШКЫН-БИЛЕ, ОКТЯБРЬНЫҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

Кызыл шөлге 1978 чылдың ноябрь 7-де болган шериг парады болгаш Москваның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы

XX чүс чылдың кол болуушуну — Октябрьниң социалист Улуг революция-зын ою буртуу делегейиң революстук өзү-биле чаарып дөш үе-чада, коммунисттер тургузуушкуну оруунга Советтер чуртуун чаа үе-чадамы болур. Ылганшар бөгү, Октябрьниң 61-ги чы-зынның хүнүнде, Ленинчи партияның удуртуугаы-биле эртен ордуң чоргарла-нышкын-биле көрүшкөн, совет кижилер келер үеинге буауредик көрүп турар-лар.

Болуун эң чырыктым байырлыг — делегейге баштайгы социалист күрү-левин туртуунуң хүнү совет улус өөрүшү-биле ук-кун турар. Бистин патриотчу чоргарлаанышкынмын дүрүм баатар, обидейиң 1977 чылдың күш-ажылы төөнү болган каваларымын-биле бөгүгү байырладым ук-кудувус.

Бистин Төрзүн чуртуугу күчү-шымдалымы өзүлдөи — планетада тайбың амьды-ралдым идеядегиде магады-ламдыр. «Улустарга тайбың!» деп бо лозунг Улуг Октяб-рын тиледегиде тууга баштай бичиттинген лозун-нарын бирээл-дир. Бистин күрүневистин бугу маады-рың төгүзү тайбың керээн тилелелери дөш күе-со-руктуг болган чыгыш чок демесел-биле холбааны.

Тайбың болган делегейге нады амьдалык дөш, улус-тарын хостадамы болган кыраарышас көрүп дөш улам мыйгы демесел тала-мы-биле СЭКП-ниң XXV съездиниң амьдал кыл-ган Программаның делегейге улам калбаа-биле хүлээн көр-үп турар. Совет кижилер-нин аас-кежиң дөш, келер үеиниң салгалчыларыга чаа-гай кемекти камгалал арт-тырар дөш СЭКП-иң яе-сеге-нишикниң дүдүрү дөш. Чер ырынга тайбының на-мгалаар болган бичыралды дөш аякко улуг амьдал чорудуу турар.

ССРЗ-ниң болган ВСР-ниң аразында байырал болган даа амьдалык дугайында керээге Октябрьниң бү-дүзүнде ат салганы СЭКП-ниң тайбыны амьдалык даштыкы политиканың чаа чырыктылаачан керем-дир. Ол керээ амьдалык совет болган вистам улус-тарын эрге-ажыктарына, Совет Эвилелинде болган Вьетнам Социалист Рес-публикада социалист ком-мунисттер тургузуушкуну эрге-ажыктарына ба-раан болур.

1978 чылдың ноябрь 7. Ок-тябрьниң 61-ги чымы. Кызыл шөл—Советтер чуртуун кол шөлу. Байырладым-биле кайгамчык көрүш-шынчылыг амьдыр шиметтинген. Күрү-венниң универсалдык магады-нының муруну чарынар аякко улуг посте—Владимир Ильич Ленинниң портрет чу-рду. Революцияны башты-кызын амьдалык бөгү Коммунисттер партияның 290 миллион совет улустун амьдал-херектеринде ботанын турар. Коммунисте өөрешир деп Ле-нинниң чымын 60 чымын Октябрь байырладарының бүдүзүнде демелдээ. Ле-нинчи комсомол—СЭКП-ниң идеядегиде дуалаачымы бол-ган дайынчы кур күжү — амьдыкты-биле кадыгалал бол-ган күедеги турар. «Амька Ленинчилерниң эвилели Советтер чуртуунуң революстук көдүрүшкүңү, чогаалы-гаамы, мөргөле чалым чоруун, оолдарың болган имстарын Ленинчи өзү-биле коммунист-тер өзү-биле чурттар, амьдалдар болган демеселер деп чуртуугуң чырыктыла-чан демел болур деп, Бүтү-эвилелиниң Амьктарының Ленинчи Коммунисттер Дипле-маты бодунуң чедирген бай-ырынга СЭКП Топ Комитеди онаалал демелдээ.

Тун азар чертерде ССРЗ-ниң Күрүве тугу, өнделеш-кен республикаларын тукта-рып килээл, Кремль хана-зында—СРЗ-ниң Суддеги болган өнделешкен респу-бликаларын судделер. Бү-дүгү байырладым кол тема-мын: тургузууганын зары-мында коммунизм туртуугу-чугулары илерди көргүскен кайгамчык улуг чурукту Теугу музейиниң байы-нында аскан. «СЭКП-ниң Ле-нинчи политиканың дөшүн болган чуртуугуңуң тур бөлгөн» деп транспарантыда бөлгөн. Бистин чуртуугу чаа-чаа тилелелерге — ан-вар чоруду Ленинчи пар-тиямы-биле бодунуң бугу-биле чыгыс элпни совет улус ба-за дагы бичырал турар.

Амьктар илердеринде — бистин чуртуугуңуң чорга-рамы болу берген кижилер; партияны болган револю-цияны хоочундары, хамаат-дайымы болган Ала-чурт-туң Улуг дайымын маа-дырлары, бүдүрүлгө мур-накчылары, эртенни болган чыктыларың ноксу амьдал-чылары, космоавтылар. Аал-чыларың аразында—Совет Эвилелинде дипломаттыг тө-лөө черлериниң башчылары, даштыкы хөй саныг аалчы-лар.

Совет Эвилели ол бадал-дарда тайбынчы политиканы бичымы-биле болган ха-кым: чокка чорутушканы, со-циализмниң амы-дуңма чурт-тары-биле кады империа-лизмниң агрессивте чыгы-кышкылырныг ойтту ша-кышкыны берил, чыгыр-зышкыны болган база күрүневтер аразында тайбың нады амьдалыкышкының калбарың улам мыйг ханы-мылдыр турар.

СОВЕТ ТЫВАГА БАЙЫРЛАДЫ

Ийн орденниң Совет Тыва-ның найыскалы — Кызыл-дың ажылчы чоннары, бугу совет улус-биле бир дөш, Октябрьниң социалист Улуг революцияның 61 чымын күш-ажыкчы болган политик-тиг көдүрүшкүн-биле демел-деп эрттирген.

Ноябрь 7-ниң эртен, На-йыскалдың кудумулары болган шөлдери байырал кижилер келер үеинге буауредик көрүп турар. Б. И. Ленин аттыг тон шөл онза каас-чараш; эвилелде-леп он беш республикаларын туктары эртенги сыртыга килешик турган. Шөлдүң кы-дымыда улуг бажының да-ла-ныда делегей пролетари-дының баштыкчылары К. Мар-кс, Ф. Энгельстиң болган В. И. Ленинниң портретте-ри, Ол мыйша СЭКП ТК-ның Чингиз секретары, ССРЗ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Бреж-невтиң болган Коммунисттер партиямың болган Совет кү-рүвенни удуртуучуларының портреттери.

Эртенниң 11 шаң. Орс-стриң байырал аялганын адаа-биле Кызылдың бугу-де школаларың өөреникчелери-нин колонналары шөлке ай-дыр-тайт шимелдешкен, мыр-шооругу бажы килер келген. Олардың соң дашы найыска-лдың ортунак болган дөш өөр-дөшлө черлериниң студен-тилер, профтехучилищелер сургуулар эртендер. Студен-тилер болган сургуулар боттарының өөрелдешкенге чедиршиктерин көргүскен транспарантыларын тууду ал-ган эртин турганнар.

Студенттерин болган школаларың колонналары индир баары-биле эртин тур-да. «Аас-кежиң чалым рывиң дөш Коммунисттер партияга, Совет тазакка өөрүп четтир-динис» дөш керээ салыш-кыны чыгышын турган. Олар айна харым кылдыр диметтиң «Ура!» салып өөр-үрүшкү эртин турганнар.

Колонналар аразы бичи-када үзүлгөткен сонда хөг-жүм үрү база катап чагыла-лып-ла үткен. Ол болза, ийн дайын орденниң Совет Тыва-ның найыскалының күш-ажыкчы коллективтериниң ко-лонналарың топ шөлдө ки-рип келген-дир. Чыскаал-гарың эң мурунда Октябрь мурунуң социалист чыры-кының тилелелери. Олар боттарың куш-ажыкчы че-диршиктер дөш шайтаны-ны Кызыл туктары, транспа-рантыларын, диаграммаларын, он-баам шимелдешкен ту-дун алган, чоргар бажы эр-кенер. «Социалисттер чыры-кы тышкылырине болган бүдүрүлгө чаргыкчыларынга аддар болган макта!» деп, кийгириги олар найырал-дык-биле харымал турган-нар.

Колонналар кырында тра-нспарантыларда ССРЗ Консти-туциямың бар чың өндел-октябрь 7-де чедир Кызылдың улустур бүдүрүлгелерин 80 элдег кижиле 1980 чылдың үзүлгө кирешени, а ол ышкын дык хөй кижилерин бүдүр беш чылдың даалганы күедекиени көргүскен сан-нары биссон. 700 ажыг амьктар болган 29 бүдү-рүлгө коллективтери онгу беш чылдың үшкү чымында ила-нын күедекиени, ам дөрткү

чылдың үзүлгө кирген. Шөлдө Кызылдың даара-ныла комьабдымды сүт за-воудуң, «Каз-Хем» хөмүр-дүш разрезиниң алты заводу-нуң, тууду трестериниң колон-налары. Оларын-биле кола автотранспорт бүдүрүлгелери-ни, Тываның электри чөк-келерин, ийн бо баазаардыр үлестүрүңү. «Росводпром» каттыжышкының ДБК за-воудуң төлөкчелери илдер бажы. Чогууда олар үзүл-гүр продукцияның хөтө-лө-лөни 23 хуу үлестирин, план-даны ажык 255 муң тонна хо-мүр-дүшкү, 6 миллион ажык киловатт-шак электри энергия-зын, 22 муң гектарааларын ажык чымың энергияны, ба-рык 75 муң кубометр тууду мыйын болган өскө-даа улус амька-агыныга түгүлө про-дукцияны он абдар иштинде хөндү бүдүрген.

Транспортуларың колон-назымың мурунда онза чар-аш кылдыр каастап, шимези автомобиль. Оол ол-бо тала-ларында Тываның автомоби-листерин эртен он аялганы чедиршиктериниң даштыкы рапорттар: олар 180 муң тон-на ажык амька-агыныга тедир-туе. Чус амька-агыныга тедир-туе беш чылдың үш чылдыры-ның планын күедекиени; ды-на хөй бригадалар, чолка-лар бо хүнерде 1980 чылдың үзүлгө амьдал тургалар. Оларга В. Ирибтык, М. Ю-менко, В. Лукин, М. Дем-ки, И. Баян болган өскелер-даа хамаарылар.

«Тыва тууду» трезиниң кол-лективтериниң даштыкы рапорттары болган СЭКП-ни, оол эш Л. И. Брежнев баштайк Ле-нинчи Топ Комитедиң догал-дыр улам сырып каттышкы-нын чыгырланган көрүтүү болган.

ЧУРУНТАРДА: Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы.

ЧУРУНТАРДА: Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫШКЫН-БИЛЕ, ОКТЯБРЬНЫҢ ТУГУНУ АДАА-БИЛЕ

(Төпчүзү. Эсеги 1-кч, 2-ги аршыларда)

Төгөш, Ленинчи чуруктары бажылаа тук агаарга ко-
дурдуу үпөгө. «Ленинчи пар-
тиялыга адар», «Совет
укука адар», «Төрөн чу-
туксуна адар», «Коммунизм
дегерин» дэи кыгыртыл-
лар чагылаан турган.
Акылч чоптары байыр-
лаа чыккалы эгерди. Шаде
— мадыр-коорай Москваны
туту. Байырык чыккаалы
кыраасонора боттарыны че-
ди алган күн-ажымы чо-
донишенири дугайы бөгү
Төрөн чурукта, Коммуни-
ст партияга илеткен турар.
Индустриядык пайыссызды
ипшын хогундашын көргө-
сөн сай-чугагалар траиспа-
рантларда, панноларда, де-
аграммаларда көстүп чорай.
Рапорттары кыса озурут-
ларыны артында миллион-
миллион москвалынын кү-
женишинин чогадыкчы
күн-ажымы бар.

Ныйсылаа индустрия-
нын эи уагу бугурагыча бо-
лур И. А. Лихачев атты авто-
мобиль заводунун ачылышы-
шаде кестуу болгон. Ош кы-
рында курганын Шынар
демдээ көстүп чорай: завод-
тук бугурун турар продукция-
нын 70 аягы хуузага ол
бедик ууветинде демдон ты-
каныш. Завод чыл эгендинде
бур пландан ажыр 730 авто-
мобильди, 540 соодукуну бу-
дурчу ууветир.

«Мадыр болган Маска» ме-
талургия заводунун ачыла-
шына чыдык-кызы ачуу
чокектери тууду алган, чык-
калы үпөгө. Оларын ра-
портунда кыш озуруттары
номчу кыраасонора ол ай-
ларыны хуусаа бетинде
куестиген, пландан ажыр
1 млн. 400 муң рубльдин
продукцияны сайгартыган,
Төрөн чурук 3 муң тонна
ажык кой шыпарды каныш
болган протакты немей алган.
Күн-ажымы тылдеген
сестарына ууветинде турган.
Ол дугайын чартыкчыларын
болган чогадыкчыларын
рапорттары бадыткан турар.
«МЛЗ» каттыжышынын
монтажыга В. Нисенфорова,
ЗИЛ-дин слесарына Ф. Кря-
мышев, Н. Алексеев, А. Кря-
мов, пинг шак заводунун

ажыктын Т. Сухова болган
ош-даа өскөдөр беш чыл пла-
нын В. И. Ленинчи түрттү-
гоньяды бур 140 чыл болур
деи таварыштыр күүсөдөр
деи саяалды эгелекчелери
болган. Ону нун-муд моск-
валык дөткөөн.
«Ош беш чылдын планын
хуусаа бетинде күүсөдөр, бу-
дуртугени ачыктын болган
продукциянын шыпары
дэи социалист чар-
ыштын тылдегендерине —
будуртугени муракатына
ругына болган чартыкчыла-
рына адар» — дэи сестер
Кызы шөлге чагылаан турган.

Бодуну күш-ажымы че-
дишкениригени дугайын
айтыкан турар чыккаалган
аразында «Динамо» за-
водун муракаты ажыктын
пары баа бар. Күн-ажы-
мы будуртукууну бедиде-
риги талазы-биле кызыа бу-
руагуну хууда планынын
ипдээдин алган пайыссызды
бу-дурчу заводунун чыккаалы
деи элеттин мадырлар бугу-
дурчу заводунун чыккаалы
деи элеттин бугу чурта кал-
баа берген. Бу чылдын эге-
ндинде ол будуртугени ком-
мунистер чар эгелекчелери
кыган: ажыктын бургууге
— унуштур план. Сос чус
ажык даямочулар Октябрь
байыралына унуштур беш
чылдын үш чымылын овал-
дарын күүсөдөшкөн. Олар-
нын аразында ховкел бри-
гаданын бригадари Сола-
вист Куп-ажыктын Маа-
дыры А. Петровичева баа
бар.

Оор чугаалааныс
— Бетин санап көргө-
н-биле алырга, чүгө у-
туштур планларын ачымын-
да чурт 600 муң рубльди
номей азыр. Ол чыл дэрге
«Динамо» маршалы күтүүгө,
идеология моторлар дөй болу-
дурду.
Чыккаалчлар агымы үздү-
бөстөн. Кызыл шөлүн
кайы-даа талазында-туктар
лозулар. Ныйсылаадык бугу-
чурта сургагыч «Ком-
прессор», «Фреер», «Бореп»,
«Большевник», «Трехгорная
мануфактура», СССР-нин 50
чымы аттыг заводтар траис-
парантларда рапортун бы-
зын. Оларын продукцияны
курунгени Шынар демдээ-
биле ууветинген болган чус-
чус ардестерге: Оокум озе-

анын эриктенден эгелеш
Кавказга, Балтий далай эри-
ктер чедир тарай турар.
Кызыл чурук-биле шымын-
тыг чуртада байырыкты
чуртуу. Кызыл шөлү ту-
дурду — өн-ле тайбын про-
фессорун кыраасонора —
ССРЭ-нин Эртемдер ака-
демиянын болган шымын-
дык институттарыны көмүк эр-
теменири. «Совет эртем-
денер!» Эртем пинчелдерин
агыктын бедидерин,
эртемдин будуртуга-биле ха-
рылаанын быкычкылар!» —
деп кыгыртымы кызыл посте
блешш, тууду алганнар.
Ныйсылаадык эртем баш-
келен аягы институттары бол-
ган эртем албан чартери
чуртуу будуртугелери-биле
кыраасонора кызыл посте
чус пераология чарын алган.
Ныйсылаадык эртемденери
Л. И. Брежневтин айтымын
ууветинде турган болган
Брянск Чоон түштү байла-
нын түргө болган ном-
инистит ачыгыларыга
боттарыны ажык-биле ду-
залап турар.

Советтер чуртувун эртем
болган техникти чедипи-
кениригени судей-космос
кораблыны максид чыккаал-
чыларын кырында оурут
чагылы-биле чыгыл чор.
Космонавтика тоотугу бө
чыл Чер калымына чаа-чаа
шыпаранын чедипкенири-
биле демделетирер.
Кызыл шөлге болган ба-
йырал демонстрацияны пар-
тия-биле чоппуну буруу-
чылгыс эриг баа катан то-
дарты бадыткан, СЭКП-нин
XXV съездинин айтымын
коммунист тургуушуну
кык бедидерин чедип алы-
рыга совет улустуң наг
чүткүдүн бадыткан. Мос-
квалын ажыктын чоңу, бүт
совет уаус-биле бир домей,
марксизм-ленинизмни ту-
дуну алаа-биле, коммуни-
ст партияны уурутулаа-
биле чаа-чаа тылдегенери
чүткүдүп баа катан ба-
дыткан.

Шылар шөлдөн репортажи СЭТА-нын корреспондентери
Л. БЕРНАСНИИ, М. ГОРБАЧЕВА, В. КУЛИКОВ, О. МОС-
КОВСКИЙ, П. РАБОВ, В. СЕРОВ олар нылганнар.

Оортай, алдарык Тимирязев-
мадан—50 ажык надыларын
студенттери өөрени турар
чөрдө, чуртун бүгү булу-
нарчычө бедик мергендик
тусай эртемденери тарай
турар.

Баштайгы совет автома-
линалда, баштайгы трактор
авдымынын надын сым-
дыстарыг оруутарга, орбита
де Космос станцияларын
чедир—бистин чедипкени-
ригени ошу бө. Совет
эртемдин тодыкчелери кы-
зыл тукут алаа-биле шыте
үпүп келдилер. Чыккаал-
чылар колонналарында —
ССРЭ-нин Эртемдер ака-
демиянын болган шымын-
дык институттарыны көмүк эр-
теменири. «Совет эртем-
денер!» Эртем пинчелдерин
агыктын бедидерин,
эртемдин будуртуга-биле ха-
рылаанын быкычкылар!» —
деп кыгыртымы кызыл посте
блешш, тууду алганнар.
Ныйсылаадык эртем баш-
келен аягы институттары бол-
ган эртем албан чартери
чуртуу будуртугелери-биле
кыраасонора кызыл посте
чус пераология чарын алган.
Ныйсылаадык эртемденери
Л. И. Брежневтин айтымын
ууветинде турган болган
Брянск Чоон түштү байла-
нын түргө болган ном-
инистит ачыгыларыга
боттарыны ажык-биле ду-
залап турар.

Советтер чуртувун эртем
болган техникти чедипи-
кениригени судей-космос
кораблыны максид чыккаал-
чыларын кырында оурут
чагылы-биле чыгыл чор.
Космонавтика тоотугу бө
чыл Чер калымына чаа-чаа
шыпаранын чедипкенири-
биле демделетирер.
Кызыл шөлге болган ба-
йырал демонстрацияны пар-
тия-биле чоппуну буруу-
чылгыс эриг баа катан то-
дарты бадыткан, СЭКП-нин
XXV съездинин айтымын
коммунист тургуушуну
кык бедидерин чедип алы-
рыга совет улустуң наг
чүткүдүн бадыткан. Мос-
квалын ажыктын чоңу, бүт
совет уаус-биле бир домей,
марксизм-ленинизмни ту-
дуну алаа-биле, коммуни-
ст партияны уурутулаа-
биле чаа-чаа тылдегенери
чүткүдүп баа катан ба-
дыткан.

1978 ЧЫЛДЫҢ СССР-НИҢ ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКА ТАЛАЗЫ - БИЛЕ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның болгаш СССР-нің Министрлер Чөвүлелинің Доктаалы

ССРЭ-нің Министрлер Чөвүлелинин чанында Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи болгаш Курүне шаңналдарын талазы-биле кимденең кирип көл-бөл саналын чугаалаып иргеш, 1978 чылдык СССР-нин Курүне шаңналдарын тыпсыр-биле ДОКТААДЫ-РЫ БОЛЗА:

ЭРТЕМ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ:
Күрүнең Ленинградта А. А. Яковлев аттыг универ-
ситеттин ажыкчылары:
1. физика-математика эртем-
нерин доктору, Курүнең
С. И. Вавилов аттыг оптик
институтунун сектор началь-
ны Евгений Борисович
Александрович, физика-мате-
матика эртемнерин доктору,
кафедра эргелекчиси Николай
Иванович Калитинский, фи-
зика-математика эртемнери-
ни доктору, лаборатория
уурутуучу Мария Павловна
Найкина — «Атомунд сый-
дыны көргөзүп болган ха-
марылаагы оптиканы чаа
бурутууларын тыпсыр,
шыныраа болган аяккалы-
кы деп 1955—1976 чылдар
парлаттыган бөлүк ажык-
чылары дош.

2. Физика-математика эр-
темнерин кандидаты, Мос-
квалын И. А. Лихачев аттыг
автомобиль заводунун (СЭИЛ)
бурутуучу каттыжышынын
начальни Владимир Михай-
лович Апаркин, физика-
математика эртемнерин док-
торлары СССР-нин Эртемдер
академиянын П. Н. Лоб-
дев аттыг физика институтун
сектор эргелекчиси
Владимир Александрович Да-
вильченко, Юрий Михайлович
Попова, бөдүктөр ууруту-
учулары: физика-математика эр-
темнерин доктору Евгений
Михайлович Беленков, физи-
ка-математика эртемнерин
кандидаты Иван Борисович
Ковшак, физика-математика эр-
темнерин кандидаты ола-
ла институтун уурут эртем
ажыкчылары Альберт Фёдо-
рович Суковко, Атомунд ир-
тиги И. В. Куратов аттыг
институтунун ажыкчыла-
ры: физика-математика эр-
темнерин доктору Вячеслав

Дмитриевич Пшеменин, фи-
зика эртемдер доктору,
техниктер начальни Вик-
тор Константинович Орозов,
техниктер эртемдер кан-
дидаты, комплекс начальни Вла-
димир Ермолаевич Хвостин-
кович, физика-математика эр-
темнерин кандидаты, лабо-
ратория начальни Николай
Васильевич Чебурин, Ку-
рүнең Москвада М. В. Ло-
мосов аттыг университетин
электр физика эртем-
деринин кандидаты, физика-ма-
тематика эртемнерин кан-
дидаты, уурут эртем ажык-
чысы Игорь Георгиевич Пер-
сианский, физика-математика эр-
темнерин кандидаты, ла-
боратория начальни Алек-
сандр Турсунович Рахимов —
нояуттү керектенешкенин
дуузы-биле ажыкчылар на-
дарины физикти пренци-
птери ачыдып кылган,
олары тургускай база ши-
келген дош.

3. СССР-нің Эртемдер ака-
демиянын В. А. Степанов ат-
тыг математика институтунун
Ленинградта салбырын
уурут эртем ажыкчылары, фи-
зика-математика эртемнерин
доктору Анатолий Николаевич
Андрианов — хой кемзол-
дук модул хевиринде
дета-функционалыны теория-
лык талазы-биле 1969—1974
чылдарда парлаттыган бөлүк
ажыкчылары дош.

4. Физика-математика эр-
темнерин доктору, СССР-
нин Эртемдер академиянын
Савалга товуң директорун
оралдыкчы Вячеслав Ар-
сеньевич Диткин, физика-
математика эртемнерин док-
тору, ола-ла Төштү уурут эртем
ажыкчылары Анатолий Па-
влович Прудников, физи-
ка-математика эртемнерин
доктору, Москвада электротех-
ника машина туудушунуң

кафедра эргелекчиси Виктор
Николаевич Маслова — опера-
тор санашкынын талазы-
биле 1973—1976 чылдарда на-
рлаттыган бөлүк ажыкчы-
лары дош.
5. Химия эртемнерин док-
тору, Л. Я. Карпов аттыг эр-
тем-институт физика-химия
институтунун лаборатория эр-
гелекчиси Мелхисей Исак-
ович Темкин — гетероген-
катализатор реакциянын ту-
туштук хой кырында тургу-
туган шик тоотугу деп 15
тоннот монография дош.
6. Академик, СССР-нин Эр-
темдер академиянын Сибирь
салбырын геология болган
геология институтунун ла-
боратория оралдыкчы Алек-
сандр Леонидович Янович,
ССРЭ-нің Эртемдер академия-
нын корреспондент-канди-
даты, кандидат эргелекчиси
хуузага кысудын турар
Владимир Николаевич Сакса,
геология-минералогия эртем-
нерин доктору, лаборатория
эргелекчиси Владимир Алек-
сандрович Николаев, геоло-
гия-минералогия эртемнери-
ни доктору, кабинет эр-
гелекчиси Станислав Анатоль-
евич Архипова, геология-ми-
нералогия эртемнерин кан-
дидаты, ола-ла институтун
уурут эртем ажыкчылары
Людмила Константиновна Зят-
кова, Виктор Васильевич
Вдовин, Ольга Валентиновна
Каменинская, СССР-нің Эр-
темдер академиянын кор-
респондент-кандидаты, СССР-
нің Эртемдер академиянын
Сибирь салбырын мине-
рология институтунун дирек-
торун оралдыкчы Николай
Александрович Флоренский,
геология-минералогия эр-
темнерин доктору, Ивано-
Франковск нефть болган газ
институтунун кафедра эр-
гелекчиси Олег Максимович
Адамский, геология-минера-
логия эртемнерин доктору,
ССРЭ-нің Эртемдер академия-
нын Сибирь салбырын
Чер калымын институтунун
директору Николай Алекс-
еевич Логачев, география эр-
темнерин кандидаты, СССР-
нің Эртемдер академиянын

география институтунун уурут
эртем ажыкчысы Дмитрий
Лидорьевич Тимофеев, геоло-
гия-минералогия эртем-
нерин доктору, СССР-нің Эр-
темдер академиянын Брасск
Чоон чурт эртем товуң геоло-
гия институтунун лаборато-
рия эргелекчиси Глеб Илья-
ович Худяков — 1964—1976
чылдарда парлаттыган «Ва-
бирья» болган Брасск Чоон
чуртун хой кырында тургу-
туган шик тоотугу деп 15
тоннот монография дош.
7. Грузия ССР-нің Эр-
темдер академиянын академи-
гы, Грузия ССР-нің Эртемдер
академиянын физик ин-
ститутунун директору Элигер
Лударевич Андрианидзе,
физика-математика эр-
темнерин доктору, СССР-нің
Эртемдер академиянын Бел-
ош институтунун лаборато-
рия эргелекчиси Петр Леонид-
ович Привалова, СССР-нің
Эртемдер академиянын био-
логия приборлары тууду-
рун тусай конструктор бө-
лүгүн лаборатория эр-
гелекчиси оралдыкчы Валерий
Валерьевич Шатинков —
1963—1977 чылдарда парлат-
тыган «Деништерин микро-
калориметри — биологтук
уурут молекулярнык шик-
делдин чаа аргалы» деп бөлүк
ажыкчылары дош.

8. Белорус ССР-нің Эр-
темдер академиянын академи-
гы, Белорус ССР-нің Эртемдер
академиянын физикология
институтунун директору Иван
Андреевич Бузыкин — 1964—
1976 чылдарда парлаттыган
«Вегетативтү ганглияларын
организмдеринин чаа при-
циптери» деп бөлүк ажык-
чылары дош.
9. СССР-нің Эртемдер ака-
демиянын корреспондент-
кандидаты СССР-нің Эртемдер
академиянын палеонтология
институтунун директору Леонид
Петрович Татарников —
1976—чылда парлаттыган
«Тероподларын морфология
уурут хуузага болган филог-
нетикалык шикти айтырып
дош» деп монография дош.
(Ууветинде)

Кремльдин Съездилер ордузунга хүлээп алышыкын

Совет Социалист Республикада Эволюцияны чааа Октябрьдин социалист Уаг революциянын 61 чыл болган өнүгө Крёмльдин Съездилер ордузунга ноябрь 7-де хүлээп алышыкын кылган.
Хүлээп алышыкыга эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громико, А. П. Ионченко, А. Н. Носыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, М. А. Суворов, Д. Ф. Устинов, П. Ч. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. И. Пономарев, М. С. Соломенцев, Н. У. Черненко, И. В. Каптуров, В. И. Долгих, М. В. Змирян, Я. П. Рабов, К. В. Русанов турган.

Бирги секретары Антонио Май-
дана, Уругайнын Компартия-
нын ТК-нын Бирги секретары
Родней Арманди, Шри Ланканын компартия-
нын ТК-нын Чингине секретары
Питер Каймане баа коммунист болган ажыктын
партияларын өске-даа көскү
ажыкчылары ача барган.
СЭКП ТК-ның кежигүенери,
ТК-ның кежигүенери кан-
дидаттар СЭКП-нің Топ ревизия
комиссиянын кежигүенери,
ССРЭ-нин баа РСФСР-нің
Дэди Советтеринин депутат-
тары, министрлер, шериң на-
чалыктери, күш-ажыктын
муракчылары, эртемдин болган
культуранын ажыкчыла-
ры, удузучу-космонавты-
лар, совет дэи-инитини те-
лешкичелери, Кызыл шөлге
шериң партиянын кирежкел-
челери залга ороган.

Хүлээп алышыкыга ош
ангыда даштык чуртарын
ССРЭ-де дипломаттык тэде
челеринин башчылары, Уурут
Октябрьнын 61 чыл өш ба-
йыраарына киржал Москва-
да чедип келген даштык аал-
чылар, хураа-хиттин төлдөрү,
совет болган даштык
журналистер баа олурушкан.
Хүлээп алышыкыга СЭКП
ТК-нын Чингине секретары,
ССРЭ-нин Дэди Советдинин
Президиумунун Заргазы
Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эртем эштер!
Хүндүтүгү аалчылар!
СЭКП Топ Комитетинин
болган СССР-нің Дэди Со-
ветдинин Президиумунун мү-
нөсөндөн Уурут Октябрьнин
байыралын таварыштыр ел-
терге нэи байыры чедирин
тур мен.
Бүгү кижик төрөлтөгөн
амыралык чырыктыкы
үшп аяктык уагу бөдүш-
кунуң эртенденен бөр баа
бир чыл эрти. Ол чаа кы-
дыг болганчы! Моон мурун-
дагымы шыкшан азыр-бүгү
болган. Баан хүнер чүгө
агаар-бойдуста чүве шыкшан
эвес, чамдыкта дигрепел бу-
лутташыкчылар-биле хожуң
эрткин.
Ныдым болдожок бүтү

чүддерин түнөп тура, совет
улу бөдүшкунуң беривеген
күн-ажымыс-биле Төрөн
чуртувусту чаа бедиктерге
көдүргөн бис деп уагу чор-
гаараал-биле чугаалап болур.
Социалист индустрия-даа,
көдө ажал-агы-даа эи көр-
гүзүгелерин чедип алган. Би-
лигерин эртин-байлаан ар-
быдаткан бистин эртемдене-
ринис бисти өрткөн. Совет
кижиринин амчыралын ка-
дык, угаан-бодал талазы-биле
долу болган оолун бөдүрар
дэи культуранын, өредитте-
нин болган кадык камсала-
лымын ажыкчылары хой
чүддерин кылган, Совет ки-
жиринин чагай чорун бед-
лер дэи азын эвес чүддөр
кыдынган.

Хүлээп алышыкын сеткя-
дин ханымын байдалга эр-
кен.
Уран чүддүн мастерлери
хүддөн алышыкын кир-
жикчилериге байырал кон-
пертин көргүсөң.

Эртем эштер!
Хүндүтүгү аалчылар!
СЭКП Топ Комитетинин
болган СССР-нің Дэди Со-
ветдинин Президиумунун мү-
нөсөндөн Уурут Октябрьнин
байыралын таварыштыр ел-
терге нэи байыры чедирин
тур мен.
Бүгү кижик төрөлтөгөн
амыралык чырыктыкы
үшп аяктык уагу бөдүш-
кунуң эртенденен бөр баа
бир чыл эрти. Ол чаа кы-
дыг болганчы! Моон мурун-
дагымы шыкшан азыр-бүгү
болган. Баан хүнер чүгө
агаар-бойдуста чүве шыкшан
эвес, чамдыкта дигрепел бу-
лутташыкчылар-биле хожуң
эрткин.
Ныдым болдожок бүтү

чүддерин түнөп тура, совет
улу бөдүшкунуң беривеген
күн-ажымыс-биле Төрөн
чуртувусту чаа бедиктерге
көдүргөн бис деп уагу чор-
гаараал-биле чугаалап болур.
Социалист индустрия-даа,
көдө ажал-агы-даа эи көр-
гүзүгелерин чедип алган. Би-
лигерин эртин-байлаан ар-
быдаткан бистин эртемдене-
ринис бисти өрткөн. Совет
кижиринин амчыралын ка-
дык, угаан-бодал талазы-биле
долу болган оолун бөдүрар
дэи культуранын, өредитте-
нин болган кадык камсала-
лымын ажыкчылары хой
чүддерин кылган, Совет ки-
жиринин чагай чорун бед-
лер дэи азын эвес чүддөр
кыдынган.

Хүлээп алышыкын сеткя-
дин ханымын байдалга эр-
кен.
Уран чүддүн мастерлери
хүддөн алышыкын кир-
жикчилериге байырал кон-
пертин көргүсөң.

ФЕРМАДА ЧАА ЧУУЛДЕР

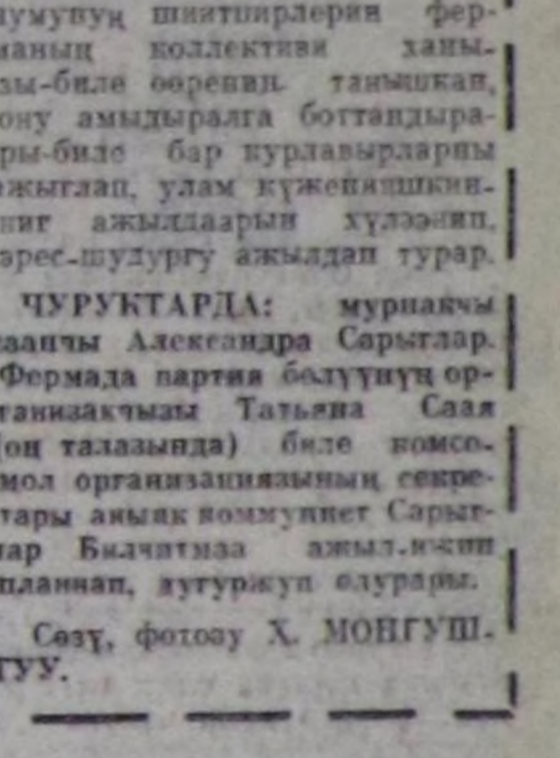
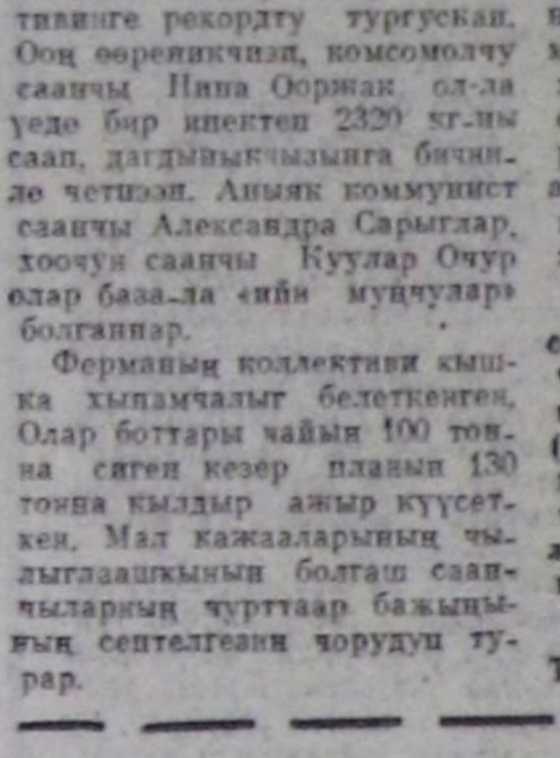
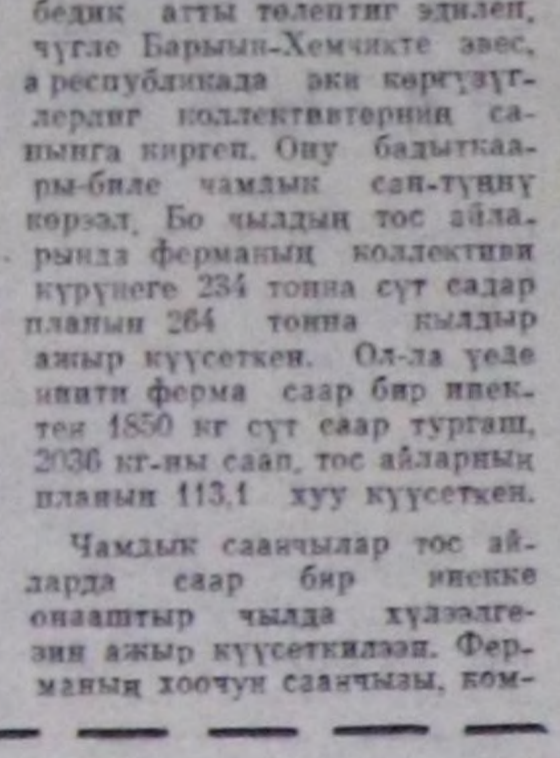
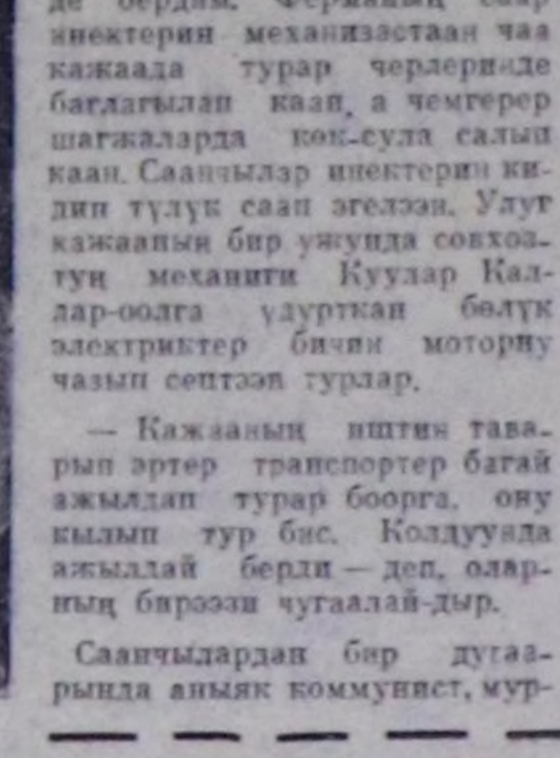
Бир талазында эриктенден
дургаар суук-суук бора талдар
чыккаалыгы, кызын-даа,
чакында кыланынын бедик
чылар дамыраак кара сугау,
өске талазында шына болган
тараа шөлү чаттылган Суг-Ка-
жаа сүт-баран фермаын чу-
румалдык чедир турар.
Каш чыл бурунгаар маца
чурраа кайлаа, кара өлгөр
тургулаа болза, ам мында би-
чи суурутуган бар апарган.
Фермаын ажыкчылары
шурту пий-ийи өт-бүлө
чурттар бажынарды, бажың
бурутуу телевозор, радио,
доктоамал электри чырым кир-
ген. Мында чур-баамал,
күлү, чаа ян-са доктаамал
аңдалган турар. Инеке, бы-
зылаарга кайлааар четир.
Чем болбаары бар тусай те-
рекселер бар.

Чоокта чаа фермаын ажы-
кчыларына бир өөрүшкү
болган Фермага 400 инек кирер
комплексиг механистаттыган инек
кажаазы ачыгалаа кирген.
Ош Кызыл-Мадыкты № 471
ножун чорур механистат
коллопанын туудушуктары бол-
ган Чалаааның «Союзтех-
ника» каттыжышынын
монтажчылары ачыгалаа
кирген. Кайжааа инек-
терин турган чөриге сугу-
рып турар кылдыр электри-
лит кууду-биле кошунга
напалонды системаны сал-
ды аргаттары, сүт бөлүгү
бааа соодукуну туудуштуруп
тургускан.

Саанчылар ам чаа, дөлөм,
арык-силит кайжааа ажы-
дар аргалы болган.
Көжөкчөктөгү фермага че-
ди бердим. Фермаын саар
инектерин механистаттан чаа
кажаааа турар чөриде
бадылаан кыа, а чөмөр
шагаларды көк-сула салып
кыа. Саанчылар инектерин
кыды тууду саап эгелеш. Уурут
кажаанын бир унуңда совох-
тун механисти Куулар Кал-
дар-оолаа ууруткан бөдүк
электриктер бичи моторну
чазын сөптөзү турар.

Чамдын саанчылар төс ай-
ларда саар бир инекке
ошаштыр чылда хуузага
энес ажык күүсеткелеш. Фер-
маын тоотун саанчымы, ком-
мунист Сарылар Карат төс
айларда бир инектен 1850 кг
сүт саап алып хуузага
2376 кг кылдыр саап, коллек-
тивтиге рекорду тургускан.
Ош өрөөндөкчө, комсомол
саанчы Нина Орман ола-
ла уеде бир инектен 2329 кг-ны
саап, дигдыгычымын бичи-
де чөптөн. Анык коммунист
саанчы Александр Сарылар,
тоотуу саанчы Куулар Очу
оолаа бааа-ла нийи муңчулары
болганнар.

Фермаын коллектив кыш-
ка хылмачыгы белеткенен,
Олар боттары майын 100 тон-
на ситен кезер планн 130
тонна кылдыр ажык күүсет-
кен. Мал кайлаарын ажык чы-
лыгаашкыны болган сал-
кычтарын чурттар бажыкы-
ны септелген чоруду ту-
турар.
Көдө ажал-агымын улам
кыды хожугеринин дү-
гайында СЭКП ТК-
нын июль (1978 ч) Пла-
нумунун шиктилерин
фермаын коллектив кыш-
ка-биле өрөөндү ташыкы,
ону амчылар боттылары
биле бар бураларыны
ажылап, улам кыжылашкы-
ны ажыкчыларын хуузага
чрес-шуртугү ажыкды турар.
ЧУРУКТАРДА: муракчы
саанчы Александр Сарылар,
Фермада партия болуңун
организациячы Татяна Сала
(ош талазында) биле комсо-
мол организациянын сек-
ретары анык коммунист Сары-
лар Былызана ажык-көст
планн, дугурун удурун.
Сөзү, фотоу Х. МОВГУШ,
ТУУ.

Эртем эштер!
Хүндүтүгү аалчылар!
СЭКП Топ Комитетинин
болган СССР-нің Дэди Со-
ветдинин Президиумунун мү-
нөсөндөн Уурут Октябрьнин
байыралын таварыштыр ел-
терге нэи байыры чедирин
тур мен.
Бүг

Ах, сиздерге Малескка,
хоочун Рузаны
Алы-дуума хой-ле чуртун
ыржылары
Амгыны чыгыш келген,
арын көркөп,
Азыркы авазы — Сээ
хүндүздөр...
Азияны төүндүн иен
суран келген,
Акым-кеңин өөрү ырдан,
мактап чандым.
Манаа келген чогаалчылар
адын боду
Парлап бизди колдар
үзүп дыка хой-дур:
Максим Горький, Шолохов,
Фадеев жаш
Маяковский олар багышан
ат-ла мында!
Магамыл бай булду-лур сен,
тапым алдым...
Москваны мактаптырмын,
чекетил-ле!
Азия, Европа — каймы-ла
дин сени көрүп,
Алап-суран чечин келген,
чогаал бижмир
Амыр хостуг чогаалдыга
бажымы сен.

КУЗУМ

Кузум, кузум, алдын кузум!
Хүннүң дуртун шөйүп ойна,
Алдын-кызыл үрөңнүң
Арбайлаштыр чеме чаш-ла!
Элим ишти термин, дагы
Эрзэн-шонор хевис кылдыр
Четке симилип, аргып, чуруп
Шеворинни мензо номчут.
Салгын-хатка жөгүттүргөш,
Сарыг буруп харам чек төк!
Чазын катап үнүп келбес
Сарык мени чашпайн
өшүз!
Өйлүг назым төңүмөгө
Өлүр хөңүм чогуң
сөглөйсин!
Чүгө дээрге сени мактап
Чүрөзмө пөктүр ырлап
чоруйун!

ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКА:
ДИЛЭЗШИННИК, АЖЫДЫШЫННАР

ЭЛЕЗИННИГ ХОВУЛАР АДААНДА
ДАЛАЙЛАР

Алма-Атанын эртеменеринин республиканын дем-
кратиялык чараларынын 1,8 миллион дөбөлөңүн ишмерге шө-
дүт арыг сүтүңү далай чыгып кеткен деп догааштыгылаа
үргөтө шыптангылап турар экес, харын херек кырында
практиканын аныктыгы көргүзө берген. Мындай мыйзам-
дада хай каскан кудуктары Кызыл-Орда областа кара-
күл хой өстүрөр «Алаш» союзунун малчыларынын
чоокта чаа хүдөлдүн берген. Оор төлөөлөңүн Казакстан-
дын Эртем академиясынын Гидрология болгон гидро-
физика институтунун эртемдери аймактык кылган.
Мындай мыйзамдын чараларынын эртемдери республика-
да эл үзүп болгон. Оор кудуктары мурнуу-барын Каза-
кстандын дүргөн хөңкүңү турар хой аймактык ол зона-
нын союздарынын болгон колхоздарынын хүс чок арыг
сүтүг херектешип бүрүп-биле халдыр. Артындагы сүт-
тү 200 километр узун сүт дамчыткычы-биле Тургай өл-
дөчө чордулар.
Эртемдери чар иштинин сүт шыгыларындын хем-
чөлдү тодарып шыптангында аныкта, ол сүт кудуктары-
нын аймактарынын планашканын кылды турар. Чар
алдында далайлар дагыда мөңгөлдөрүн эриш баткан, чар
аданте киргенинде суу немешти турары илөөн.
В. АКИМОВ,
СЭТА-нын корр.

МОЛЕКУЛАЛАРНЫ ТӨЛӨВИЛӨ
ЕЗУГААР

Хан башчысынын кудуларына чутула салдырды бра-
деринын деп гормон кылымды ийис эчине аарган. Латия
ССР-нин Эртем академиясынын Органеит септе-
вистудунда ол химикте тутчуланын онагай дөмөйлөш-
чө будумедди алган. Бойдуста бар ол будумедди дөмө-
йлөшчөн кылды ан тура, эртемдери чамдык «эдигерия»
кылган. Үр чурталаа молекулаарын шынарны өскөртөш,
чурттар дуусууан узаткан. Бойдуста бар бродинин фер-
менттер-биле реакцияга кирген мүнута-даа чөтөйт өсө
бүдүмөдөр бооп шыгың бээр, а оор кылымды ийис эки
эден ман шак болду.
— Бродинин дээрге шөптө гормонорунга хамаарып
будумед. Ол будумеддин харыкчө битни кеңин-ле аан-
нон дооштин. Кылымды арта-биле аданган будумеддин ман
он грамм хемчөлдүн кеңин бөзүн бүгү чурттуу эмелте
чөтөрүнүн айна херектешиге чөтөрүнүн-дө, кылдын-
ган аймактын аймак-дуузынын дугайын институтун ди-
ректору Г. Чепине тайгыбардыган.—Ол чагай сорулган
боттадыларынын орунда ам-даа уауш шаптарашынар
турду турар. Шөптөлдөрүн чуртталанын хуусууан
уулары оор бир кезең ол.
— Ол сорулган биологтар молекулаа эл харын «көзөң-
шын» кылган боттадыларын. Гормонун молекулаарын тур-
гуулу турар аминосылоттарын тургузууун кылдырды
өөрүнүн көргөн, олардын арамында харылааларын улам
күштөлдөрүн дээр чаргы тургуууан шөптөлдөрүн. Ол
жарын аймакты электронуу салалта напашканынын анык-
тыла төлөөлөн кылган. Эртемдери ол чаа будумедди те-
рек кырында аныктап көрү-биле эчине херек чөткү үедө
хүдөлдүн бээр.

С. ШИПИН,
СЭТА-нын корр.

РИГА

ХҮННҮН ДЕН-ДЕСКИ ЭВЕС СУДАЛЫ

Хүндү чырынын байдалы үе-үелен өскөртөп турар. И-
дунү түндөлдү ССР-нин Эртем академиясынын Крымда
астрофизика обсерваториясына бүдү шыпчелдерине доос-
кан совет болгон француз эртемдери үлдүргөн.
Акдемек А. Северинский дурткан шыпчелдерине хүн-
нүң чырың, харын турмын дөрт чыл буруулар тодарат-
кан. Хүндү көстүр көмөңшын чырың, харын тур-
рынын сөчүр үеи 2 шак 40 минутта дө болгон. Идунү
даа болдо, оор илданын шыпчелдер, чикээ америя астро-
физиктерин хайгаралдар ол өскөрткөн чырың хем-
чөлдү доктамад өвөс ден чүбөш бадыткаан. Хүндү чы-
рынын бөйлөлдөрүн өскөртүп турарынын чыдагыла өр-
жө оор кайы талаам көрүп турарында хамаарып боор деп
эртемдери боташ турар.

М. ТУРОВСКИЙ,
СЭТА-нын корр.

СИМФЕРОПОЛЬ

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕЗИ:
ИНДЕКС 667000

Тыва АССР-ин Министрлер Чөвүлөшүнүн Ном үздөр чөр,

Степан САРЫГ-ООЛ, Тыванын улустун чогаалчысы.

АЛДАННАРНЫ ЧУРТУ

(«АЛДАН ДУРГУН» деп романдан эге)

Хемчик деп сөстү аяла-ла
алай кааптарга, кыкы сагы-
шыга делген чагай чурумд
үү-даа көзүбөйн эрте сова
бээр. Хем болурда артында-ла
эргеледи-даа адаан чүөс ыш-
кан бичин Хемчигеш дээр
аан.
— Ой-ой, оой! «Танды тос
кожуу» делгенде сурат-
жаан эрте-буруудан Бег-Хем,
Хая-Хем ийн каттыпкан
Улуг-Хем: харын мырай Эне-
сиз деп алтыркаан. Оол да-
раазыга кирин сураткаан
аддарыг хем Хемчик бо чү-
өн ирген.
Хемчикке энеажар өсө
илды ууру, байлак, чараш те-
мер ховар.
Тыванын дагыды хемчериин
чурту дээр чөра тамаарыга
эвөс Танды, Сайыңды тос чү-
гүндөн чутулу баткалаан,
адап-саяал чөтөс дүк-түөн
калды-жадыды көрүшүгү хем-
чөр өск дорил. Олар түштү-
ла түс-туулаа бодуна олагай
айкы-чөпкө. А Хемчиктин
оларын кайынаа-даа дө-
мөйлөшөөс деп болур. Кым
кайы хемчиги эрпине төрт-
түөгө, айна өскөн болдуру,
аиа ол ийик, «ава темиз»
деп алган-бөрсөн, дагы ба-
йырап чөрааны төөгүдөн
бөрт-ле илден. Бети дээрге ар-
бан, сумууу, кожууу, албан-
нын, аймактык удуг, биче
орук-чарын, аяар арты, көжөр
кежия арык, бута-сумуунун
дөү, сипег-таразынын орву,
одал-бөчтүрү дөн дөңкө.
Манаа дө-лө Эрэн, Тести,
Элегести, Сой-Бүрөң-даа
алап болгой-ла. Шап илдиг
түмөн хемин кым-даа куду
көрбөс. Ада-өгбөзөңүн чурту
турлаа, чөзө—өскөн хемин
кым маптап арлаваазы?

Ам суратдыг Хемчикти
чүртү-лаа бол чуруну эдер-
ти көрүшкөн:
Даа, бөзөн ийн кожуунун
плат-шаадан чуртат көлгөн
чөртө чөди суму: аймак-кед-
дө төрөл-салды көбүрүн чур-
ту-тур. Ол Хемчиктин үнөш
базы Танды Тываны-биле Ал-
тайын араан: дө-лө Копа-
гаш, Мугурту, Саваяа сиб-
Ийн дагыды бажы чөп-даа
болза дөшпөс.
Ийн кыкын бажы ыра-
даа болза дөңкө—дөңкө ол
ийн сымдан уткып баткав тү-
мөн хемин Хемчикке көзү
хожуу-күспактыкып, аймак
кожуу, күш немешип батка-
нын кым көрбөс. Ол-ол
хемчигин оолдар, кыстары
ымактыкын, аяыл кожуу
чурттай бөри тоотуугу-даа
шыкан.
Хемчиктин үнү, эритерин
эдерип чөрүрү болза үдүстүң
тыкызында «байлык элгер-
ла сарыг өлөң деп сөргүл-
тыкында деп тыкызынгары,
оуду-даа харын, Кала-даа
бар сен: аял-ла аал, чагай,
күзөг, кыштар, чайлар, чур-
ла чурт, одал-бөчтүр, каш

чүзүң мал-ла мал. Оор эзи
кыкы-ле кыкы! Че, чөзө-да-
зыды өвөс, аң-мед аймаан са-
лап чөтөс!
Хемчик үнү ууун, дөңгө
болурга, оор барын талазын-
да чурттан турар бир кожууе
(Даа кожуу) Барымын-Хем-
чик бажы үлдүр он суму,
чөп талаам Улуг-Хем каш-
пал кыар он чөди суму. Чөп-
Хемчик кожууну деп шагдан
бөзр адан келген.
Хемчик үнүң ол-бо тала-
мы шынарнын тоотуугу ка-
зын, байлаан, санап, чүрүп
чөтөс.
Чүтө үнүң дургаар чүзүң-
баазын ийиш: тал, тереп аймаа
коздаан шыргай арыктар, ор-
туулаптар-биле хөзөңүн шып-
тыпкан ийди үү-даа ак-мен,
күш-балык аймаа эргөрт-
мөс ораша болгой. Көсү
шыргай-биле чөтө хөз
эрипке чыкыркаа, чөдүр-
долаана кайы-кара, кызыл-
кат, көң-пат, кыш-кулаа, на-
зылган дээр үдүрүмөс, өрөң
төштүп турар. А хемчиги боду-
нүң каракка көстүң чыдар оо-
жум ээт эрөмерин харан-
тар, чүгө кадыгы, бел,
мыйг өөр-өүрү-биле шужуң
ойнап, чөмөн турда, сүт хай-
мынамы!
Бойдуз дээрге бойдуз-ла
болгой. Шагың дөрт эргө-
дөңдө кадыг аякы-чаң,
бажы, аак-хөк, килең чөтүл!
Хемчиктин артын хан-ша-
вөзөн үедүдө адагылааымыс
сынар хире-хире илденең,
бүгү оңтаргайга шыкыша-
тан кагыр кара булуугары
дүргөлдөр дөргөн кел-
ген соовла, өршөд чөп хат-
шуугар сизди, хоора шаап,
сизги-ле эргөдөр. Чүгө до-
вук-доошун, кургаг арык,
хөраңде өйт-сиген эвөс, арга-
мыш, элөң-күм, үрүмөң сап-
дышты хайрткайдыр чаш-
канын, соп-ла эгелээр.
Бойдусту ол келенин бир-
бар болзары, ол-ла чараш
кадыг Хемчиги үнүң дорам-
кылаң, бузаргалын, сапа
баскан хай-бакты, дуума-ха-
наа, аш-чүтүтү, хар-каркы

бөү-хойдуву, эрө-шаалың
кам-хайыра чөккө сокудууң,
мырай-ла чөдөр ойладыса-
зыг!
«Кым, кымны мынчан, каш
шагда өдөңдө ору көрүсү-
нөй, чаа-чадыкка чыгап, ха-
ның төл, оран-чуртун, эли-
мадын үтөп-тоноп, албаты-
чөвүн тоо бөндарды ойдып,
үе-чара чатырып, араанда
чаалаштырып, колаң-баладын
өртөдөн, үргөдөн турар чү-
вө!»
Оор экерэс оолдар, кыс-
тарынын кеңи дөргө союп,
кыры, чөдөңн сыйып, паран
кым дөңкө турар чүвө!
«Бо-ла ховуларда сан чөк ба-
зыргы-көрдөрдө кымнарын
хөмгөн? Бо хамык даш ко-
жуну кымнарыл ойт?» деп
айтыры-даа, ол-ла көзүз ту-
раскаалары арыгтай чү-
гүң илд-ла тургаймын!
«Боларын тургалары —
салгычларын чүгө, чүдө
көргүп мөтөйлөң чөрүтү чү-
вөд? Оттуу сөргөң! Экеңең-
чө дайынарың чашпаачы
дүкүмөтөңгө өвөңгөңөр!
Чыгыршаңар! Тура хамык-
нар! Амыда адааның каймы?
Өвүрө — өкөңгөңөр каймы?»
деп алтырган-даа ийишан,
сизгиң келер.
Ыччалы-даа «Кудың багы
арып, кыкы багы арываз»
деп мерген сөс бар. «Кыкы
багы» дээрге бүгү чөң эвөс,
кыкылерин араанда чам-
дык шаар, саттыкчыгы, ме-
гечи, күтүлү, дээрде чөк са-
гымы кара кыкылер чөрүр,
оларын сөгтээ...

Шак кыдыг, Хемчик ыш-
кан, чурттуу кыкылеры ба-
зыды аякы-чааныг болбайн
аан. Эки кыкын удуз мак-
тап чуталажырта бөзөн: «Ө-
рөң чөриңиң оудуңда бе,
суунда бе? Төрөң немешип
сүдүңдө бе?» дөңкө ийишпө,
дагыг хем эрпине өскөн
кыкылер алгыркың тугала-
жыр дөңкө бөзөн аяаа чү-
гаа эвөс. Хемчик огуу домөң
базы достурбас, аяг бажы
кагырбас, сумууңга сүл-
чандар, артыңга амыр
таптар. Алдынарың чурту
бо-ла болгой!

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

БАЗА КАТАП ШЫЛГАРААН

Вolleyболга бистин респу-
бликанын школачыларынын
бирги чөри дээр маргылазы
Кызылдын «Херел» спорт зал-
га үш хүн ургучулдош доо-
зулган. Айна Тыванын шко-
лачыларынын эң шырак ко-
мандалары киришкен.
Уругларын болгон оолдар-
нын командаларын ийн бө-
лүккө үскөн. Ычанташ бө-
лүг бүрүзүңе бирги чөрин
алган командалар түнөп
ужражыкта да чемпион ат
дөш, а ийгили чөрин алган
командалар үшү шынадың
Хем райондан келген спорт-
чур чыгыс-даа командада
уттубайн бирги чөргө үг-
ген. Өскө бөлүккө Чөөн-Хем-
чиктин оолдары шыларгаан-
нар. Түнөп ужуражыкта ол
ийн районун спортчулары
1978 чылда Тыва АССР-нин
школачыларынын чемпиону
ат дөш ойнаанар. Оларын
сөзүн ужуражыктын түнөп
түнөп 2:0 болуп, Чөөн-Хем-
чиктин школачыларынын
түнөп-биле доозулган.
Ычанташ ол районун шко-
лачыларынын вoleyболгостери
эртен чыгыс чемпион адын
база катап бадыткаанар. Ба-
рынын-Хемчиктен келген оол-
дар үшү чөрдө.
Уругларын арааныга бол-
ган маргылакта база Чада-
надан келген школачылар че-
мпиинаанар. Олар түнөп
ужражыкта да —Кызылда
уртуларын спорт школазы-

СТУДЕНТИЛЕР — МУРНУДА

Баскетболга «Спартак» эки
тура спорт пилителдин
бирги чөри дээр республика
магмылаамы Кызылда болуп
турар. Ында ол пилителдин
эң шырак командалары
шунту кириш турар. Ою-
нуң эгезинден эгелеш Кы-
зылдын педагогика институ-
дунун студенттери чыгыс-
даа аштырмакшың чөк тө-
руп, бөдүнүң удурамын-
дарын улаа-дарыа удуу ап
турарлар. Ичанташ олар-
тын чыгыс чемпион адын ба-
за катап бадыткаарыга тө-
лөңтилер.
«Маргылаамың» түнөп
оюнлары бөсүн болур.
ЧУРКТА: педагогика ин-
ститудунун студенттеринин
шляндөк командалы.
В. ЧАДАМБАНЫН фотола-
ры.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Table with columns for date (NOYABR 8-TE), program name (БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН), and program details (10.00-Медээлер, 10.20-Эртенги гимнастика, etc.).

КӨДЭЭ СУУРНУҢ АЯН-ШИНЧИЗИ

«Көдээ» чоңуну культура
хандырыгынын улам элөө-
дөр хөмөгөлөр дугайында
СОИП ТК-нин болгон ССР-
нин Министрлер Чөвүлөшүнүн
1977 чылда үлдүргөн докта-
мы күөсөдөр дөңкө Тозку рай-
онунун партия, совет орта-
ның культура абал чөтөрүн
ийн аймактын экиндер, олар-
нын материалдык баазанын
бөлүсүмөңгө талазы-биле
эбиз хөмөгөлөрүн аш чөрү-
нөң.
«Май 1» союздугу төүндө
чаа Кызура бажынын тууду
доошкан, аймактага кирген.
Район төүндө болгон «Тоора-
Хем» союзга культура ба-
жындарында топ олдига ес-
төмөлөрүн кылган, аймакта-
га кийрген болгон «Тоора-
Хем» союзга болууну Кызу-
ра бажымыда чаа сандайлар-
ын сазды алган.
Ырбанда илти бөлөктөр
пунктуда, Сметыг-Хемчиги кү-
рүңө аныкып аймак-агында
Кызура бажындары, библи-
отекалар кышыа эки бө-
лөктөргөн.
Кызура албан чөраеринин
аймактын экиндер дөңкө олар-
га доктамап сатып сазып
дузалажыгында «Тоора-Хем»
союзга партия секретары

ЯНЗЫ-БҮРҮ СҮМЕЛЕР

«Уруг кайы хире бооп чөрдө
горшокка олуртуп болза чо-
гуруу?»
Уруг эргөнчө чутула чан-
чымы алган туруун дөңкө
болза, ову ады ай чөдө
чөрдө-ла горшок кыпканга
аданга өөртөс чөгүрү. Ка-
жан уруг боду хостуг олур-
тар болу бөргө, чөди-сөс ан
хире бооп чөрдө, ову тавысан
горшокка олуртуп кылдыр
өөрдөр.
«Думчук суу төктүн, чо-
дуртун аары бергенде хөвөн
тампонорун согуна суунга
суукаш, думчукка боопкун
кылдыр салыры аяктыкы бе?»
Аяктык эвөс, харын хөра-
мы. Чүгө дээрге, думчук суу
төктүн, чөдүртүн аары бер-
генде, думчук иштинин суг-
ланчак кыты аанок хуудун
ааруу турар, мичыгаш со-
гуна суу думчук иштин ула-
на хуудулар.
«Өмөр уруг чыдар өрзөгө
чектикте салааларын салып бо-
лур бе?»
Бир эвөс чөкөтөрдө чиди
чөт чөк болза, сазын болур.
Ыччалы-даа чөкөтөрин дүш
ол өрзөгөн үздүрүн каап ту-
рар херек. Уруг бужуурунмы,
чал доңдодур турар чүл-

А. Кошмак, Ий көдөэ Со-
везинин күтүсүмөңгү даргамы
В. Монгуш олар көсү
аймакты чөрүдүп турарлар. Ол
аймак боттарынын аймактын
кызылдын, тыкызынгары ор-
ганизация турар Ийни көдөэ
Кызура бажынын директору
Р. Байгыкыч, Аастың көдөэ
Кызура бажынын уран чүгө
уудуруттуу И. Булатов, район
библиотекачынын эргелекчи
В. Степанов олар
эки аймактын турарлар.
Ыччалы-даа районда со-
хотарын малчылар тур-
даларында мурнууда көрү-
түг эки дераттын тургу-
лаан Толбулун, Кустуг-Ке-
жигин клубтары эңиреп
үрөшп эгелеш болгон ову
дөңкө, сөптөрдө талазы-биле
союздар директорлары чо-
гуур сатышты салбай турар.
Районун херекчелдер пил-
ителдин клубунун сөптө-
лө ам-даа доозулаан.
Нанды-даа чуртталыңды
көдөэ сууларымы наастан ту-
рар одалар клубтар, Кызу-
ра бажындары болур дөңкө
бандиттар болгой. Ычанташ
суур бүрүзүңүн ол чутула а-
бан чөтөрү каас-чараш бол-
гаш чыгыг, чыркы, арыг-си-